

УДК 32.008:94(477)«192»

ГЕНДЕРНА ІДЕОЛОГІЯ ТА ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА В РАДЯНСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ КУЛЬТУРІ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ НЕПУ

GENDER IDEOLOGY AND GENDER POLICY IN THE SOVIET POLITICAL CULTURE OF UKRAINE DURING THE TIMES OF THE NEW ECONOMIC POLICY

Непіпенко Л. П.,

кандидат історичних наук, доцент, доцент
кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,
Національна академія Національної гвардії
України (Харків, Україна),
e-mail: nempel61@gmail.com

Nepipenko L. P.,

PhD in History, Associate Professor, associate
professor of the Department of Social and Humanities
Sciences of the National Academy of the National
Guard of Ukraine (Kharkiv, Ukraine),
e-mail: nempel61@gmail.com

На підставі сучасного розуміння гендеру осмислюється роль більшовицьких гендерних уявлень та гендерної політики, як однієї з суттєвих владних стратегій в становленні та розвитку радянської політичної культури в Україні періоду НЕПу. Висвітлюється вплив нової класово-революційної гендерної ідеології на формування патерналістської гендерної політичної культури з відсутністю гендерної толерантності, гендерною поляризацією, різними гендерними укладами, етакратичним гендерним порядком, який, позначаючи взаємобумовленість суспільних інститутів і гендерної ідентичності, виявив себе в гендерних режимах держави у цілому, нації, національних груп, сім'ї, підліткових та професійних спільнот, особистісних взаємодій тощо, реалізовувався згори під контролем з боку держави, ґрунтувався на ідеях ломки попередніх гендерних стереотипів та революційно-трудова емансипація жінок, легітимізував партійно-державний контроль за приватним життям громадян, сприяв створенню гендерної основи імперської політики більшовиків в Україні. Теоретико-методологічною основою вивчення проблеми стали принципи історизму, об'єктивності, системності, сучасні уявлення про гендерні аспекти політичної культури, гендерну політичну культуру, гендерний порядок, гендерний уклад, гендерний режим. У процесі підготовки статті були використані такі методи наукового дослідження як аналіз, синтез, індукція, дедукція, історико-генетичний, проблемно-хронологічний, історико-типологічний, історико-порівняльний.

Ключові слова: політична культура, гендерна ідеологія, гендерна політика, гендерна ідентичність, гендерна політична культура, гендерний порядок, гендерний режим, гендерний уклад.

Considering the modern understanding of gender, the article identifies the role of Bolshevik gender ideas and gender policy as one of the important powerful strategies for establishing and developing the Soviet political culture in Ukraine during the times of the New Economic Policy. The author examines the influence of new class-revolutionary gender ideology on establishing the paternalistic gender political culture without gender tolerance, with gender polarization, different gender systems, etocratic gender order which, defining the interdependence between social institutions and gender identity, appeared in the gender regimes of the state as a whole, nation, national groups, families, juvenile and professional communities, personal interrelations and so on, was implemented from the top under the control of the state, was based on the ideas to break the previous gender stereotypes and revolutionary labour emancipation of women, legitimized the party and state control over the private lives of the citizens, enabled the creation of gender basis of the Bolshevik imperial policy in Ukraine. The theoretical and methodological principles to study the issue are the principles of historicism, objectiveness, systematicity, the modern ideas about the gender aspects of political culture, gender political culture, gender order, gender system, gender regime. To present the findings in the article the author uses the methods of analysis, synthesis, induction and deduction, genetic-historical, problematic-chronological, historical-typological and comparative-historical methods.

Keywords: political culture, gender ideology, gender policy, gender identity, gender political culture, gender order, gender regime, gender system.

Актуальність теми обумовлена важливістю гендерної ідеології та гендерної політики, перш за

все щодо жінок, для більшовицько-комуністичного режиму, який у своєму політико-культурному становленні та розвитку намагався поширити свій вплив на ті сфери життя громадян, які менш за все піддавались державному контролю – на особисте життя і дозвілля, та в такий спосіб забезпечувати регулювання демографічними процесами в країні. Дослідження проблеми інтеграції гендерного чинника у політичний образ країни та нації на всіх етапах розвитку виявляється доцільним й тому, що політична культура, як складова частина загальної культури суспільства, являє собою сукупний показник політичного досвіду, рівня політичних знань, почуттів, зразків поведінки і функціонування політичних інститутів.

Гендерний характер радянської ідеології та пропаганди, роль класово-революційних гендерних уявлень в концептуалізації та реалізації державної політики більшовиків щодо жінок у період НЕПу представлений в документах і матеріалах дискусії 1920-х років з партійної етики [30]. Проте початок висвітлення гендерної проблематики в Радянській Україні, рівних прав жінок з чоловіками, як природної умови революційних соціалістичних перетворень у державі та соціумі, слід вести з прийняття першої Конституції УСРР у березні 1919 р., яка діючі впродовж десяти років, в основу суспільного ладу республіки поклала класовий принцип, наділивши тільки «працюючі маси» низкою прав і свобод, перелічених в її III розділі – «Декларації прав і обов'язків працюючого і експлуатуемого народу України» [25]. При цьому оминалось право трудящих на свободу і особисту недоторканність, що тоді закріплювали конституції багатьох країн. Тим самим більшовицькі репресивно-каральні органи, перш за все Всеукраїнська надзвичайна комісія, отримували широкі можливості знищення незгодних з політикою радянської влади [9, с. 65, 66]. Відсутність загального положення про рівність чоловіків і жінок в цій Конституції підмінялась поняттями «усі трудящі», «усі громадяни республіки».

Окрім вищезазначеного, з великої кількості наявних першоджерел, що тією чи іншою мірою містять відомості для з'ясування та розкриття окресленої проблеми, автор спирався на окремі документи Державних архівів Одеської [11] та Харківської областей [12], стенографічні звіти Дев'ятого [10] та Десятого з'їздів КП(б)У [13], Щоденники за 1923–1929 рр. відомого громадсько-політичного діяча України С. О. Єфремова [14].

Багато уваги розробці концепції нової жінки, необхідності кардинальної зміни становища жінок у радянському суспільстві приділяли революціонерки, радянські державні й партійні діячки О. М. Коллонтай та Н. К. Крупська [24]. До того ж сутнісні риси гендерної ідеології та гендерної політики нової влади у період НЕПу крізь призму більшовицьких ідеологем побіжно висвітлювалися в численних працях радянських авторів того часу [1; 7; 22; 31; 36; 37; 42], серед яких на особливу увагу заслуговують ідеї радянського

психіатра і педолога А. Б. Залкінда з упорядкування особистого життя радянських чоловіків та жінок на основі класово–пролетарської етики [16; 17]. Активна участь авторів в описуваних ними подіях обумовлює цінність цих праць. Загалом рівність жінок і чоловіків у суспільно–політичному житті СРСР, починаючи від початку його існування, стала темою досліджень багатьох радянських авторів, які розкривали її через показ переваг радянського способу життя, перебільшення досягнень радянського ладу в емансипації жінок і вирішенні жіночого питання [3].

На Заході проблема нової «радянської людини» (більшість дослідників так позначали як чоловіка, так і жінку) вивчалась в межах виниклого в умовах «холодної війни» особливого напрямку гуманітарних досліджень – «радянології» [5]. Більш об'єктивно, ідеологічно незаангажовано у висвітленні означеної проблеми, часто побіжно, виявилась численна вітчизняна і закордонна історіографія пострадянського періоду [5; 15; 19; 20; 21; 27; 28; 38]. Сьогодні проблема взаємозв'язку гендера з ідеологією та пропагандою періоду НЕПу, ідеальних стандартів образу нової радянської жінки, трансформації її гендерної ідентичності є усталеним предметом зацікавленості багатьох авторів [8; 23; 32–35; 39; 41]. З'явилися дисертаційні дослідження проблем суспільно–політичного становища жінок, державної регламентації шлюбно–сімейних відносин в Радянській Україні 20–30-х рр. [26; 29]. Безпосередньо проблемі формування гендерного порядку в Радянській державі присвячена стаття російських науковців О. Здравомислової та Г. Темкін [18]. Побіжно, розглядаючи проблему толерантності в гендерній перспективі, Т. Л. Барандова вказала на сутність радянської гендерної політичної культури [2, с. 5–7].

Теоретико–методологічними орієнтирами висвітлення означеної проблеми стали сучасні уявлення про гендер, гендерні аспекти політичної культури, гендерну політичну культуру, гендерний порядок, гендерний уклад, гендерний режим [2; 4; 6; 18, с. 300–302; 40]. Оскільки аналітичний апарат гендерної теорії неусталений, продовжується пошук найбільш адекватних термінологічних засобів для аналізу гендерної проблематики гендерний вимір політичної культури, зміст гендерної політичної культури, її моделювання та методи вивчення є дискусійними та потребують подальшої розробки. Більша частина аспектів політичної культури крізь призму гендерного підходу скоріше позначена, а ніш сформульована. Це пов'язано з тим, що гендерні дослідження як принципово новий методологічний підхід до вивчення не тільки жіночих і чоловічих соціальних ролей, а й культури у цілому з'явилися тільки у середині ХХ ст. До того ж гендерна проблематика не обмежується темами родини і становища жінки у суспільстві, а стосується усіх сфер життя та соціальних проблем, Тому гендерний підхід розглядається у якості особливої методології.

Мета статті – розглянути підходи та методи офіційного дискурсу радянської влади,

спрямованих на практичну реалізацію її гендерних стратегій зі створення «нової радянської жінки», залучення жінок до суспільного життя крізь призму відображення гендерної ідеології й гендерної політики в політичній культурі Радянської України періоду НЕПу та практичного формування нового гендерного порядку.

Гендерна ідеологія, як система ідей, поглядів, понять та уявлень про побудову суспільства, взаємовідносини у ньому чоловіків і жінок, що враховувала та виражала інтереси цих двох соціальних груп в радянській дійсності періоду НЕПу була опосередкована наступними базовими цінностями механізму політико–культурної реалізації більшовизму в Україні: *партія*, що відбилася у закріпленні диктатури КП(б)У, як невід'ємної частини єдиної РКП(б)–ВКП(б); *клас*, що реалізувалося у проголошенні держави диктатури пролетаріату, класовому підході до громадянства, політиці пролетаризації українського суспільства, спираючій на його низи; тактиці класового розколу; *національність*, що виявилось у практиці пролетарського інтернаціоналізму, який блокував прагнення до будь–якої самостійності радянських республік, став підґрунтям боротьби з так званим «буржуазним націоналізмом» та у політиці українізації, яка фактично була згорнута в 30–ті роки, адже її основна мета – зміцнення диктатури правлячої партії та утвердження більшовиків в Україні шляхом створення соціальної підтримки на масовому рівні дозволила це.

Механізм утвердження та реалізації політико–культурної моделі більшовизму виявив себе на двох головних рівнях. На інституціональному – через боротьбу з залишками українських і загальноросійських партій; зрощення партійного і державного апаратів; становлення та функціонування радянської номенклатури; у продовженні в широкому масштабі імперського курсу щодо України. По–друге, на *особистісному* – через маніпуляцію масовою свідомістю, створення всеохоплюючої системи агітації та пропаганди, ідеологічного контролю над суспільством і так званого «пролетарського виховання», боротьбою з релігією і церквою, з інтелектуальною елітою українського суспільства, створення нової комуністичної інтелігенції та особистості. Важливим віддзеркаленням і засобом конструювання комуністично–більшовицької реальності в країні у період НЕПу була цілеспрямована робота по створенню нової радянської жінки, «трудої жінки в класовій риториці» [28, с. 205]. Так нова влада руйнувала народні звичаї і культуру, традиційну суспільну та особисту мораль. Зі світу особистості викреслювалися цілі пласти, що відносилися до традиційної духовної та психологічної культури. Все це було просто несумісним з політичною культурою більшовицько–комуністичної влади, з її явно антидемократичною, авторитарною спрямованістю, неухильною ескалацією тоталітарних тенденцій в країні, широким застосуванням для реалізації власної політико–культурної моделі

методів тиску, командування, адміністрування, наклепів, шантажу, прямих репресій. Тим самим свідомість людини піддавалася такій глибокій обробці, що можливість говорити і думати всупереч офіційним цінностям і нормам поступово зводилася до нуля. При цьому поведінка людини цілеспрямовано орієнтувалася на державну політику, а не на її реальні можливості та якості. Як наслідок, створюючи стійкі міфи про нову радянську жінку, більшовицька практика революційних перетворень вела до дестабілізації гендерної ідентичності, яка була опосередкована поняттями «клас», «партія», «комуніст», «пролетарська культура», «жінка–пролетарка, що звільняється», «товариш у боротьбі», «політично активна жінка», «несвідома, ворожа комунізму обивателька», «фронт безпартійних жінок» і т.п. [30, с. 363–364, 366–368, 371; 39, с. 115]. Жіноча гендерна ідентичність у радянському соціумі періоду НЕПу конструювалися на ідеях про ідеальний образ жінки–трудівниці, вибудований за чоловічим зразком, на ідеях про «відсталість жінок», недостатню кількість «політично активних жінок», про «природну духовну перевагу більш розвиненої людини над менш розвинутою», тобто «про духовний вплив більш розвинутого чоловіка–комуніста на безпартійну дружину, яка менш свідомою, а також про «допустимість втручання партії в особисте життя комуністів» [28, с. 207; 30, с. 364, 370, 372–373].

Підґрунтям гендерної ідеології та гендерної політики більшовиків була теза про існування «жіночого питання» лише в капіталістичному суспільстві, адже сама логіка капіталістичних відносин, економічна залежність жінки робили з неї нерівноправного члена суспільства. А «люди науки підкріплювали цю нерівність законом «від природи»» [30, с. 368–369]. Оскільки ж за законами історичного матеріалізму капіталізм був приречений на знищення внаслідок соціалістичної революції, то цим ліквідовувались основи підлеглого становища жінок. «Основа будь–якої свободи – економічна самостійність. Безперечно, що розвинутий комуністичний лад цю самостійність жінці гарантує» [30, с. 372].

Більшовицьке положення про рівноправ'я та підвищення соціальної значимості жінок обґрунтовувалось по–різному. У період революційних подій і громадянського протистояння 1917–1920 рр. – необхідністю залучення на свій бік. У 1920–ті рр. – необхідністю залучення до політичної та виробничої сфер з метою створення соціальної бази для подальшого утримання своєї влади. Саме тому вже перші декрети нової влади (грудень 1917 р. та жовтень 1918 р.) були спрямовані проти гендерної дискримінації жінок: руйнували традиційне патріархальне суспільство, юридично скасовували владу чоловіків і батьків над жінками. Жінки отримували рівні права з чоловіками у всіх сферах суспільно–політичного життя, включаючи шлюбно–сімейні стосунки. Стаючи «вільним товаришем у пролетарському шлюбі», вони отримали повне матеріальне й сексуальне

самовизначення, могли вибрати місце проживання, громадянський статус, прізвище, а через право працювати за власним бажанням у будь–яких установах та підприємствах – стати економічно незалежними від чоловіків, отримати оплачувану чотиримісячну відпустку у зв'язку з вагітністю, право на оплачувані перерви для годування немовлят для матерів, які працювали [18, с. 305–306; 28, с. 207; 32; 34]. Більшовицько–радянська держава стимулювала розвиток дитячих будинків, ясель, садків, дитячих комун з метою розвантаження жінок від домашньої праці, більшого «підрізування форм буржуазної сім'ї». Стверджувалось, що жінка тільки тоді «буде рівноправна (навіть без декретів), коли звільниться від багатьох сімейних обов'язків і пут, а це досягається тільки при розвитку і вдосконаленні колективних форм життя, взаємодносин і виховання» [30, с. 300]. Проте, за свідченням С. Єфремова, разом з ефективним емоційно–психологічним впливом більшовицько–комуністичної системи політичного виховання на людину, починаючи з раннього дитячого віку зростав «розбрат, розгартіяш, напастування всіх проти всіх і деморалізація» [14, с. 219, 269]. Це було наслідком того факту, що у перехідний період, яким вважався період НЕПу, гендерна ідентичність цілеспрямовано формувалась, виходячи з класово–пролетарських уявлень про соціальну справедливість, загальне більшовицько–комуністичне благо, ідентичності правлячої Партії–авангарду, що «виконує нове суспільство», в якому інтереси партії стають важливіше за особисті інтереси, особиста свідомо воля добровільно підкорюється волі колективу, волі класу, «ребром стоїть питання про підготовку цієї майбутньої колективно мислячої і діючої людини», яку поставила за мету виховати нова влада [7; 22; 30, с. 271, 307–309, 311; 42].

Керівництво УСРР і державні структури на місцях почали реалізацію більшовицької гендерної політики залучення жінок до суспільно–політичного життя у 1920 р., заснувавши перший у республіці жінвідділ при Харківському губкомі КП(б)У. У 1925 р. жінвідділи охоплювали своїм впливом 1,5 млн. українських жінок [26, с. 12–13]. Проіснувавши до 1930 р. проводячи агітацію і пропаганду, виконували своє основне завдання – активізувати широкі маси робітниць і селянок, поширити на них вплив правлячої партії шляхом залучення до системи політичного і культурного виховання, трудової та громадської діяльності через профспілки, фабрично–заводські комітети, комсомол тощо. Дівчаток, масово заохочуючи до піонерських організацій, змалечку виховували у дусі ідей рівності, самостійності та класово–революційної моралі. Жінок активно залучалися до членства у правлячій партії. Серед безпартійних жінок однією з форм масової роботи були делегатські збори (конференції), які скликалися за секціями соціального виховання, охорони материнства й дитинства, а також юридично–правовою, професійною, кооперативною. Одним із обов'язків делегаток був збір інформації про

жінок, позбавлених виборчого права, з метою попередження можливості виявляти ними ворожості до більшовицького режиму. Важливими формами роботи серед жіноцтва були: створення курсів політграмоти, проведення лекцій, ліквідація неписьменності, організація навчання у підконтрольних правлячій партії технікумах, на робітфаках, в інститутах.

Тим самим уся система суспільно-політичного життя в країні періоду НЕПу була зорієнтована на повне розчинення особи, особистісного початку в колективі, у колективному суспільному бутті з новою революційною мораллю. Особисте життя, сімейні стосунки підлягали пролетарсько-класовому перегляду [21; 29; 30, с. 300–302, 363–366; 33]. Тому не дивно, що на закритому засіданні бюро Одеського губкому КП(б)У 22 лютого 1923 р. серед ненормальних явищ у середовищі командного складу Червоної Армії, які викликали обурення мас червоноармійців, називалися одруження на жінках чужих за походженням, цілування рук у дам тощо [11, спр. 583, арк. 11]. «Сім'я комуніста повинна бути прообразом маленького комуністичного осередку, вона повинна допомагати здійснювати комунізм» [30, с. 263]. Так, в березні 1924 року на київських медичних курсах хтось, навіть, накинувся на Т. Шевченка за вірш: «У нашім раї на землі нічого кращого не має, як тая мати молодая з своїм дитяточком малим», тому що поет вбачав ідеал у матері з дитиною на руках. Це – нібито, «буржуазно і контрреволюційно», адже Радянська країна зводить дитячі притулки, намагається відірвати дітей від сім'ї, зробити з них комуністів [14, с. 89–90].

Особливо з другої половини 20-х рр. партійно-більшовицька публіцистика активно почала закликати до контролю за приватним життям. Як наслідок, наприкінці НЕПу стала превалювати думка, що радянська людина – це, перш за все, громадський діяч, для якого інтереси колективу завжди мають вище значення за особистих, а сім'я – це політичний осередок суспільства. Підкорення індивідуального колективному ставало законом для письменників, художників та науковців. У радянській літературі України 1920-х рр. акцент робився на перетворення «звичайної жінки» на «жінку-суспільницю», формувался образ «делегатки», «активістки», «вмілої будівельниці пролетарської держави, що навчилася навикам суспільної роботи, звільнилася від невпевненості в собі, керує відсталими робітницями, політично виховує відсталих товаришок» [26, с. 15; 28, с. 208]. Кінематограф періоду НЕПу також здійснював суттєвий агітаційно-психологічний вплив на широкі маси населення, у тому числі жінок, нав'язуючи шаблон правильної класово-пролетарської поведінки, зображуючи зразкову сильну, рівну чоловікові нову жінку-трудівницю [26, с. 15]. Такий образ жінки-трудівниці був логічним продовженням більшовицької ідеології будівництва країни трудящих-колективістів, що заперечувала індивідуальні переживання. Так, іноземці, яким вдалося побувати в радянській

країні у середині 20-х років, відмічали, що драматичний показ любовних конфліктів в театрі та кіно розглядався як антиреволюційна пропаганда [38, с. 61]. Тим самим особистість і радянська держава розглядалися як єдине ціле. Тому мова періоду непу була насичена такими категоріями, як «людській матеріал», «трудящі, селянські, робітничі, партійні, безпартійні, учительські, студентські маси», «сира робітничо-селянська руда», «культурно і політично сирий матеріал партії», «натовп дітей», «пролетарські елементи», «елементи партії», «учительство – жива машина на фронті освіти», «продукція фронту освіти», «продукція вчителства» і т.п. [10, с. 8, 21, 175, 379; 11, спр. 583, арк. 10; 12, спр. 70, арк. 5зв, 8зв, 9, 9зв, 11зв, 24зв; 13, с. 439, 461, 468–469; 31, с. 31; 37, с. 4, 7–8, 11–13; 42, с. 65–66].

Мілітаризована радянська політична культура не терпіла особу з поділеними правами та обов'язками, нормою існування ставав «радянський аскетизм», який визнавав особисте життя лише в суворо підконтрольних державі формах. Усе життя радянської людини (від особистого до суспільного) оголошувалося «класовим здобутком», «класовою власністю» [17, с. 89], що відбилося в таких мовних зворотах періоду непу, як «наш побут – це наша класова поведінка», «військовий табір зараз така сама частина пролетарського побуту і домашнього вогнища, як і виробництво», «сім'ю необхідно революціонізувати, опролетаризувати», «партія має право заглянути в сім'ю кожного з нас, проводити там свою лінію» [17, с. 55, 56, 57; 30, с. 373, 375]. Навіть обґрунтовувалося допускати статеве життя лише «в тому його змісті, який сприяв зросту колективістських почуттів, класової організованості, виробничо-творчій, бойовій активності». Саме в такому ракурсі переглядалася заповідь «ані прелюби створи». Поруч з ідеологічною ломкою старого буржуазного суспільства ламалася стара статеві ідеологія: «Пролетаріат має всі підстави для того, щоб втручатися в хаотичне розгортання статевого життя сучасної людини». «Статеве повинно в усьому підкорятися класовому», «статеве життя розгортається класом як соціальна, а не особиста функція, і тому приваблювати, перемагати в любовному житті має соціальна, класова гідність». Навпаки «усі елементи статевого життя, які шкодитимуть створенню здорової революційної зміни, які грабують класову енергетику, гноїтимуть класові радощі, псуватимуть внутрікласові відносини, повинні бути безпощадно відкинуті з класового ужитку» [17, с. 55, 71, 75–76, 86–88, 90].

Таким чином, упродовж НЕПу практична реалізація гендерної ідеології та гендерної політики більшовиків призвела до становлення етакратичного гендерного порядку, який формувался під впливом класово-революційних політико-культурних перетворень, закріплював зразки нових владних відносин між чоловіками та жінками, позначаючи цим взаємообумовленість суспільних інститутів і гендерної ідентичності. Складовими даного гендерного порядку були

нові гендерні стратегії та гендерні стосунки на рівні суспільства у цілому, окремих його сфер та інститутів, які визначалися жорсткими рамками державного регулювання, що задавали можливості та бар'єри діям людей [18, с. 301–304]. Особливістю вияву чого упродовж 1920–х рр. була політична мобілізація жінок, класово–пролетарські гендерні експерименти у сфері сексуальності та сімейно–подружніх стосунків, що відбувались на тлі певної свободи дискусій у дусі революційного романтизму.

На рівні окремих соціальних інститутів етакратичний гендерний порядок, що цілеспрямовано формувався в Україні в період НЕПу, революційно виявив себе в гендерних режимах держави у цілому, нації, національних груп, сім'ї, підліткових та професійних спільнот, особистісних взаємодій тощо [18, с. 300]. Так, гендерна політика більшовиків, будучи однією з суттєвих владних стратегій, реалізовувалась згорі під патерналістським контролем з боку держави та ґрунтувалась на ідеях ломки попередніх гендерних стереотипів, революційно–трудової емансипації жінок, ідеях формування незалежної, рівної, політично активної жінки–товаришки, без тягаря домашнього господарства і виховання дітей, зворотнім боком чого стало її потрапляння під контроль держави та більшовицької партії. Не в останню чергу така практика сприяла створенню гендерної основи імперської політики більшовиків в Україні.

Очоловши трансформацію системи гендерних відношень, радянська держава безпосередньо перебрала на себе завдання власне жіночого руху. У владному комуністично–більшовицькому дискурсі вирішення жіночого питання було питанням політичним. Це репрезентувалось ідеологемами про жінок як особливу категорію, що мала суттєві відмінності від чоловіків як рід і стать у своїй репродуктивно–біологічній та соціально–політичній сутності. Жінка розглядалась як будівельниця нового суспільства та потенційна мати, громадянським обов'язком якої оголошувалось відтворювання нових членів–колективістів великої трудової сім'ї радянського народу, тому пролетарська держава ставила собі за мету мобілізувати її на це. В той же час за своєю природою вона була політично небезпечною силою для більшовиків, – закабаленим, темним, відсталим елементом. Будучи підпорою традиційної родини та приватної сфери життя, жінки вважались неготовими до радянських трансформацій, тому потребували пильної уваги та державно–політичного перетворювально–виховного впливу. Батьківство визначалось владою як переважно материнсько–державна функція, а роль батька репрезентувалась як економічний обов'язок, що за підтримки державної політики поклато початок традиції його відчуження [18, с. 308]. Як наслідок, формувалась патерналістська гендерна політична культура, в якій держава виконувала роль суспільного суверена з постійною турботою про інтереси жінок на основі пролетарсько–класової

моралі, більшовицької ідеології державного протекціонізму стосовно жінок, що у підсумку означало її «соціальну інвалідізацію» [2, с. 5], легітимізувало партійно–державний контроль за приватним життям громадян. Більшовицький варіант гендерної ідеології та гендерної політики 1920–х рр. характеризувався відсутністю гендерної толерантності, упередженим ставленням до жінок, що стала об'єктом ідеологічного й політичного маніпулювання, яке ґрунтувалось на ідеологемах про відмінності не лише за принципом біологічної, а й політико–ідеологічної слабкості та відсталості жінок, природну духовну перевагу більш розвиненого і свідомого чоловіка–комуніста; про зростаючу роль держави та правлячої партії в регулюванні соціально–економічних процесів, у формуванні нової жінки–трудовиці, масовому залученні жіночої праці, що привчало радянську жінку вступати у конкуренцію з чоловіками у публічній сфері. Монопольна роль більшовицької партії–держави, яка остаточно оформилась в Україні в другій половині НЕПу, була джерелом саме гендерної класово–пролетарської ідеології рівноправ'я з його гомогенністю та орієнтацією на чоловіка як на зразок, що комбінувало формально–юридичну рівність статей з маргінальним статусом жінки, перемішуванням приватної та публічної сфер життя.

Гендерна поляризація, як сутнісна політико–культурна риса нового етакратичного гендерного порядку, що оформився в Україні у період НЕПу, виявила себе у формуванні різних гендерних укладів [18, с. 309–310], підґрунтям яких були протиставлення поколінь і звичаїв, поєднання старого традиційного (особливо на селі) і нового (переважно у містах) революційного побуту та зразків гендерної поведінки, організована державою станова стратифікація. Адже, радянська гендерна політика не розповсюджувалась на так званих «позбавленців» – класово чужі та експлуататорські нетрудові елементи (на торговців, служителів культу, непманів тощо), які обмежувались в політичних та соціальних правах.

Загалом наслідки більшовицької гендерної ідеології та гендерної політики в Україні періоду НЕПу були досить суперечливими, підірвали соціальну рівновагу та створювали ризики можливої втрати контролю над громадянами (що потребує подальших досліджень). Не випадково у наступне десятиліття гендерна політика комуністично–більшовицької партії–держави, стаючи більш жорстокішою, була модифікована у відповідності з завданнями наступного етапу соціалістичного будівництва.

Список використаних джерел

1. Артюхина, АВ., 1926. 'Очередные задачи партии в работе среди женщин', М.; Л.: *Госиздат*, 50 с.
2. Барандова, ТЛ., 2007. 'Основы толерантности в гендерной перспективе', *Толерантность: введение в понятие. Учебное пособие*, Под ред. А. Ю. Сунгурова, СПб.: *Изд-во Ютас*, 2 п.л. [глава в книге]. [online] Доступно: https://www.academia.edu/5676691/Основы_толерантности_в_гендерной_перспективе_Basics_of_Tolerance_in_Gendered_Perspective_

3. Белінська, ОФ., 1963. 'Залучення робітниць партійними організаціями України до активного суспільно-політичного життя (1921–1925)', *Український історичний журнал*, №4, с.80–84; Березина, З., 1954. 'Жінки Радянської України – активні будівники комунізму', К., 112 с.; Бильшай, В., 1956. 'Решение женского вопроса в СССР', М.: *Госполитиздат*, 248 с.; Кірсанова, К., 1937. 'Повна рівність жінок в СРСР', К.; Чирков, ПМ., 1978. 'Решение женского вопроса в СССР (1917–1937 гг.)', М.: *Мысль*, 256 с.
4. Белинская, ДВ., 2005. 'Гендерные аспекты политической культуры россиян': автореф. дис. ... канд. социол. наук: спец. 22.00.06 – «Социологи культуры, духовно жизни», Тамбов, 23 с. [online] Доступно: http://irbis.gnpbu.ru/Aref_2005/07–19291.pdf
5. Бородин, А., Бородин, Д. 'Баба или товариш? Идеал новой советской женщины в 20–х – 30–х годах'. [online] Доступно: http://www.a-z.ru/women_cd1/html/borodini.htm
6. Власова, Т. 'Материнство и матернализм в гендерных режимах неолиберализма и дискурсах постмодерна'. [online] Доступно: http://eadnurt.dit.edu.ua/bitstream/123456789/4470/1/Vlasova%2C%20Tatiana%20I_Materinstvo%20и.pdf
7. 'Вопросы жизни и борьбы: Сборник', 1924, Под ред. и предисл. Е. М. Ярославского, М, Л.: *Мол. гвардия*, 210 с.
8. Вороніна, М., 2015. 'Гендерно-ментальні особливості розвитку Донбасу в 20–30-ті роки 20-го століття', *Гендерні дослідження, проект «Донбаські студії»* / Фонд ІЗОЛЯЦІЯ. Платформа культурних ініціатив; Представництво Фонду імені Генріха Бьолля, Київ, с.21–38. [online] Доступно: https://ua.boell.org/sites/default/files/gender_publication_all.pdf
9. Гончаренко, В., 2011. 'Правовий статус населення України за Конституцією УСРР 1919 р.', *Вісник Академії правових наук України: зб. наук. праць*, Харків, №4 (67), с.58–69. [online] Доступно: [file:///D:/Downloads/vapny_2011_4_8%20\(2\).pdf](file:///D:/Downloads/vapny_2011_4_8%20(2).pdf)
10. 'Девятый съезд Коммунистической партии большевиков Украины. 6–12 декабря 1925 г. Стен. отчет', 1926, Х.: *Пролетарий*, 400 с.
11. 'Державний архів Одеської області', Ф.П 3. Одеський губернський комітет КП(б)У (губком КП(б)У), Оп.1, Спр.411, 583, 584, 585, 787, 791, 869, 870, 891, 918, 1187, 1920–1925 рр.
12. 'Державний архів Харківської області', Ф.П 20. Ленінський райком компартії України м. Харкова, Оп.1, Спр.3, 70, 1920–1941 рр.
13. 'Десятый з'їзд Комунистичної партії (більшовиків) України. 20–29 листопада 1927 р. Стен. звіт', 1928, Х.: *Держвидав України*, 620 с.
14. Єфремов, СО., 1997. 'Щоденники, 1923–1929', К.: *ЗАТ «Газета «РАДА»*, 848 с.: іл.
15. Жигун, С., 2018. 'Відтворення жіночого досвіду у літературі 1920–х років (на матеріалі лірики Н. Забіли)', *«Синопис: текст, контекст, медіа»*, №1 (21), с.40–46. [online] Доступно: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/26089/1/Zhyhun-IF-Zabila.pdf>
16. Залкинд, АБ., 1924. 'Очерки культуры революционного времени': Сб. статей, М.: *Работник просвещения*, 196 с.
17. Залкинд, АБ., 1925. 'Революция и молодежь': Сб. статей, Предисл. М. Н. Лядова, М.: *Ком. ун-т им. Свердлова*, 141 с.
18. Здравомыслова, ЕА., Тёмкин, АА. 'Государственное конструирование гендера в советском обществе', *Журнал исследований социальной политики*, Т.1, № 3/4, с.299–321. [online] Доступно: http://ecsosman.hse.ru/data/072/627/1219/zdravomyslova_temkina_gosudarstvennoe_konstruirovanie.PDF
19. Земзюліна, Н. 'Соціалізація жінок в Радянській Україні 20–х – 30–х рр. XX ст.', с.324–329. [online] Доступно: http://www.nbuv.gov.ua/porta1/Soc_Gum/Gich/2009_3/GCN4p324–329.pdf
20. Ігнатенко, І., Оприско, О., 2014. '«Ідеальна жінка»: уявлення про жіночу красу в СРСР у 1920–1930-ті роки', *Етнічна історія народів Європи: Зб. наук. праць*, Вип.42, К. [online] Доступно: http://shron1.chtyvo.org.ua/Ignatenko_Iryna/Idealna_zhinka_uiavlennia_pro_zhinochu_krasu_v_SRSR_u_1920_1930-ti_roky.pdf
21. Калениченко, Н., 1997. 'Проблема сім'ї та сімейного виховання в Україні (20-ті роки XX ст.)', *Шлях освіти*, №4 (6), с.47–50.
22. Калыгина, АС., 1925. 'Права работниц и крестьянок в СССР', М.; Л.: *ГИЗ*, 40 с.
23. Кобченко, К., 2016. 'Гендерна політика радянської влади 1930–х років: між пропагандою та реальністю', *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Гендерні дослідження»*, Вип.2, с.56–72. [online] Доступно: <https://eprints.oa.edu.ua/5301/1/8.pdf>
24. Коллонтай, АМ., 1974. 'Из моей жизни и работы', сост. И. М. Дажина, М. М. Мухамеджанов, Р. Я. Цивлина, М.: *Сов. Россия*, 416 с.; Коллонтай, АМ., 1923. 'Положение женщины в эволюции хозяйства', М.: *Гиз*, 208 с.; Крупская, НК., 1926. 'О работе среди женщин: сб. ст. с краткой биографией Н. К. Крупской', Изд. 2–е доп. и испр., М.; Л.: *Партиздат*, 156 с.
25. 'Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки. (березень 1919 р.)', 1997, *Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. для юрид. вищих навч. закладів і фак.* / В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький; за ред. В. Д. Гончаренка: у 2 т. Т.2. Лютий 1917 р., 1996 р., К.: Ін Юре, с.140–145.
26. Коханова, ОО., 2015. 'Суспільно-політичне становище жінки в Радянській Україні (20–30-ті рр. XX ст.)': автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – «Історія України», Харків, 21, [1] с. [online] Доступно: <http://history.karazin.ua/themes/history/re-sources/351c6bfbede4afb33837b7b853ddcfba.pdf>
27. Лабур, ОВ. '«Жіноче розкріпачення» в радянській Україні (1920–1930 рр.): особливості формування джерел'. [online] Доступно: http://history-power.com/images/vipuski/2013_28/iiv_2013_28_22.pdf
28. Лабур, О., 2010. '«Нова жінка»: унормовані образи жінки-суспільниці і жінки-трудівниці в радянській літературі України 1920–1930-х р.', *Красзнавство*, №3, с.205–213. [online] Доступно: <http://dSPACE.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/32062/29–Labur.pdf?sequence=1>
29. Лахач, ТО., 2010. 'Державна регламентація шлюбно-сімейних відносин у Радянській Україні 1920–1930-х років': автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – «Історія України», Чернігів, 19, [1] с.
30. 'Партийная этика: (Документы и материалы дискуссии 20–х годов)', 1989, Под ред. А. А. Гусейнова и др., М.: *Политиздат*, 509 с.
31. 'Перепідготовка вчительства України: Збірник матеріалів', 1925, За ред. Е. А. Равича-Щерба, Х.: *ДВУ*, 266 с.
32. Петренко, О. 'Відображення проблем гендерної освіти та виховання у радянській педагогічній пресі періоду НЕПУ (1921–1929 рр.)'. [online] Доступно: <http://journals.urau.ua/index.php/2307–4833/article/viewFile/15111/12934>
33. Посвістак, ОА., 2015. 'Вплив революційних подій 1917 року на формування теоретичних уявлень про шлюбно-сімейні стосунки', *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. Психологічні науки*, Вип.1. [online] Доступно: file:///D:/Downloads/Vnadpn_2015_1_9.pdf
34. Пушкарева, НЛ., 2012. 'Гендерная система Советской России и судьбы россиянок', *Новое литературное обозрение*, №117. [online] Доступно: <http://magazines.russ.ru/nlo/2012/117/p5.html>
35. 'Радянська жінка: трансформації гендерної ідентичності'. [online] Доступно: https://www.novadoba.org.ua/sites/default/files/files/razom_na_odniy_zemli/5.5.pdf, Назва з екрану.
36. Селищев, А., 1928. 'Язык революционной эпохи. Из наблюдений над русским языком последних лет (1917–1926)', М.: *Работник Просвещения*, 248 с.
37. Скрипник, МО., 1927. 'Лінії освітньої роботи в справі будування соціалізму', Х.: *Український робітник*, 35 с.
38. Фигейреду, Вилма, 1992. 'Авторитаризм и эрос: Путешествие в Советский Союз', Пер. Н. Константиновой, М.: *Дон Кихот*, 112 с.
39. Чой, Чаттер'є, 2015. 'Ідеологія, гендер і пропаганда в Радянському Союзі: історичний огляд', Перекл. з англ. Р. Дзюба, *Гендерні дослідження, проект «Донбаські студії»* / Фонд ІЗОЛЯЦІЯ. Платформа культурних ініціатив; Представництво Фонду імені Генріха Бьолля, Київ, с.102–121. [online] Доступно: https://ua.boell.org/sites/default/files/gender_publication_all.pdf
40. Шведова, НА., 2014. 'Гендерная политическая культура: новые тенденции', *Россия и Америка в XXI веке. Электронный научный журнал*, №1. [online] Доступно: <http://www.rusus.ru/?act=read&id=400>
41. Шостак, НВ., 2010. 'Гендер і його репрезентація в капіталістичній і соціалістичній рекламі', Київ, 89 с.

[online] Доступно: <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/834/Shostak.pdf?sequence=1>

42. Яновская, Э., 1923. 'Сказка, как фактор классового воспитания', *Путь просвещения*, №4 (12), с.55–95.

References

1. Artjuhina, AV., 1926. 'Ocherednye zadachi partii v rabote sredi zhenshhin (The immediate tasks of the party in the work among women)', M.; L.: Gosizdat, 50 s.
2. Barandova, TL., 2007. 'Osnovy tolerantnosti v gendernoj perspektive (Basics of Tolerance from a Gender Perspective)', *Tolerantnost': vvedenie v ponjatie. Uchebnoe posobie*, Pod red. A. Ju. Sungurova, SPb.: *Izd-vo Jutas*, 2 p.l. [glava v knige]. [online] Dostupno: https://www.academia.edu/5676691/Osnovy_tolerantnosti_v_gendernoj_perspektive_Basics_of_Tolerance_in_Gendered_Perspective
3. Bjelins'ka, OF., 1963. 'Zaluchennja robitnyc' partijnymy organizacijamy Ukrainy do aktyvnogo suspil'no-politychnogo zhyttja (1921–1925) (Involvement of workers by party organizations of Ukraine in active social and political life (1921–1925))', *Ukrain's'kyj istorychnyj zhurnal*, №4, s.80–84; Berezina, Z., 1954. 'Zhinky Radjans'koi' Ukrainy – aktyvni budivnyky komunizmu (The women of Soviet Ukraine are active builders of communism)', K., 112 s.; Bil'shaj, V., 1956. 'Reshenie zhenskogo voprosa v SSSR (Solution of the women's issue in the USSR)', M.: *Gospolitizdat*, 248 s.; Kirsanova, K., 1937. 'Povna ravnist' zhinok v SRSR (Full equality of women in the USSR)', K.; Chirkov, PM., 1978. 'Reshenie zhenskogo voprosa v SSSR (1917–1937 gg.) (The solution of the women's issue in the USSR (1917–1937))', M.: *Mysl'*, 256 s.
4. Belinskaja, DV., 2005. 'Gendernye aspekty politicheskoy kul'tury rossijan (Gender aspects of the political culture of Russians)': avtoref. dis. ... kand. sociol. nauk: spec. 22.00.06 – «Sociologi kul'tury, duhovno zhizni», Tambov, 23 s. [online] Dostupno: http://irbis.gnpbu.ru/Aref_2005/07–19291.pdf
5. Borodina, A., Borodin, D. 'Baba ili tovarishh? Ideal novoj sovetskoj zhenshhiny v 20–h – 30–h godah (Baba or comrade? The ideal of a new Soviet woman in the 20s – 30s)', [online] Dostupno: http://www.a-z.ru/women_cd1/html/borodini.htm
6. Vlasova, T. 'Materinstvo i maternalizm v gendernyh rezhimah neoliberalizma i diskursah postmoderna (Maternity and maternalism in the gender regimes of neoliberalism and postmodern discourses)', [online] Dostupno: http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/4470/1/Vlasova%2C%20Tatiana%20I._Materinstvo%20i_.pdf
7. 'Voprosy zhizni i bor'by: Sbornik (Questions of life and struggle: the collection)', 1924, Pod red. i predisl. E. M. Jaroslavskogo, M., L.: *Mol. gvardija*, 210 s.
8. Voronina, M., 2015. 'Genderno–mental'ni osoblyvosti rozvytku Donbasu v 20–30–ti roky 20–go stolittja (Gender and mental peculiarities of the development of the Donbas in the 20–30th years of the 20th century)', *Genderni doslidzhennja, proekt «Donbas'ki studii»* / Fond IZOLJaCIJa. Platforma kul'turnyh iniciativ; Predstavnytvo Fondu imeni Genriha B'ollja, Kyi'v, s.21–38. [online] Dostupno: https://ua.boell.org/sites/default/files/gender_publication_all.pdf
9. Goncharenko, V., 2011. 'Pravovyj status naselennja Ukrainy za Konstytucijeju USSR 1919 r. (Legal status of the population of Ukraine under the Constitution of the Ukrainian SSR in 1919)', *Visnyk Akademii pravovyh nauk Ukrainy: zb. nauk. prac'*, Harkiv, №4 (67), s.58–69. [online] Dostupno: [file:///D:/Downloads/vapny_2011_4_8%20\(2\).pdf](file:///D:/Downloads/vapny_2011_4_8%20(2).pdf)
10. 'Devjatyj s'ezd Kommunisticheskoy partii bol'shevikov Ukrainy. 6–12 dekabrya 1925 g. Sten. otchjot (Ninth Congress of the Communist Party of Bolsheviks of Ukraine. December 6–12, 1925 Sten. Report)', 1926, H.: *Proletarij*, 400 s.
11. 'Derzhavnyj arhiv Odes'koi' oblasti (State Archives of Odessa Region)', F.P 3. Odes'kij guberns'kij komitet KP(b)U (gubkom KP(b)U), Op.1, Spr.411, 583, 584, 585, 787, 791, 869, 870, 891, 918, 1187, 1920–1925 rr.
12. 'Derzhavnyj arhiv Harkivs'koi' oblasti (State Archive of Kharkiv Region)', F.P 20. Lenins'kij rajkom kompartii' Ukrainy m. Harkova, Op.1, Spr.3, 70, 1920–1941 rr.
13. 'Desjatyj z'i'zd Komunistychnoi' partii' (bil'shovykiv) Ukrainy. 20–29 lystopada 1927 r. Sten. zvit (Tenth Congress of the Communist Party (Bolsheviks) of Ukraine. November 20–29, 1927 Wall. Report)', 1928, H.: *Derzhvydav Ukrainy*, 620 s.
14. Jefremov, SO., 1997. 'Shhodennyky, 1923–1929 (Diaries, 1923–1929)', K.: *ZAT «Gazeta «RADA»*, 848 s.: il.
15. Zhygun, S., 2018. 'Vidtvorennja zhinochogo dosvidu u literaturi 1920–h rokov (na materialy liryky N. Zabily) (Reproduction of women's experience in the literature of the 1920s (based on the lyrics by N. Zabily))', «*Synopsys: tekst, kontekst, media*», №1 (21), s.40–46. [online] Dostupno: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/26089/1/Zhyhun–IF–Zabila.pdf>
16. Zalkind, AB., 1924. 'Ocherki kul'tury revoljucionnogo vremeni (Essays on the culture of the revolutionary time)': Sb. statej, M.: *Rabotnik prosveshhenija*, 196 s.
17. Zalkind, AB., 1925. 'Revoljucija i molodjozh' (Revolution and youth)': Sb. statej, Predisl. M. N. Ljadova, M.: *Kom. un–t im. Sverdlova*, 141 s.
18. Zdravomyslova, EA., Tjomkin, AA. 'Gosudarstvennoe konstruirovannje gendera v sovetskom obshhestve (State construction of gender in Soviet society)', *Zhurnal issledovanij social'noj politiki*, T.1, № ¼, s.299–321. [online] Dostupno: http://ecsocman.hse.ru/data/072/627/1219/zdravomyslova_temkina_gosudarstvennoe_konstruirovannje.PDF
19. Zemzjulina, N. 'Socializacija zhinok v Radjans'kij Ukraini 20–h – 30–h rr. XX st. (The socialization of women in the Soviet Ukraine of the 20's and 30's of the twentieth century)', s.324–329. [online] Dostupno: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gich/2009_3/GCN4p324–329.pdf
20. Ignatenko, I., Oprysko, O., 2014. '«Ideal'na zhinka»: ujavlennja pro zhinochu krasu v SRSR u 1920–1930–ti roky («Ideal Woman»: the idea of women's beauty in the USSR in the 1920s–1930s)', *Etnichna istorija narodiv Jevropy: Zb. nauk. prac'*, Vyp.42, K. [online] Dostupno: http://shron1.chtyvo.org.ua/Ignatenko_Iryna/Idealna_zhinka_ujavlennja_pro_zhinochu_krasu_v_SRSR_u_1920_1930-ti_roky.pdf
21. Kalenyuchenko, N., 1997. 'Problema sim'i' ta simejnogo vyhovannja v Ukraini (20–ti roky XX st.) (The problem of family and family education in Ukraine (20th years of the twentieth century))', *Shlah osvity*, №4 (6), s.47–50.
22. Kalygina, AS., 1925. 'Prava rabotnic i krest'janok v SSSR (The rights of workers and peasant women in the USSR)', M.; L.: *GIZ*, 40 s.
23. Kobchenko, K., 2016. 'Genderna polityka radjans'koi' vlady 1930–h rokov: mizh propagandoju ta real'nistju (The gender policy of Soviet power of the 1930s: between propaganda and reality)', *Naukovi zapysky Nacional'nogo universytetu «Ostroz'ka akademija». Serija «Genderni doslidzhennja»*, Vyp.2, s.56–72. [online] Dostupno: <https://eprints.ua.edu.ua/5301/1/8.pdf>
24. Kollontaj, AM., 1974. 'Iz moej zhizni i raboty (From my life and work)', sost. I. M. Dazhina, M. M. Muhamedzhanov, R. Ja. Civlina, M.: *Sov. Rossija*, 416 s.; Kollontaj, AM., 1923. 'Polozhenie zhenshhiny v jevoljucii hozjajstva (The position of women in the evolution of the economy)', M.: *Giz*, 208 s.; Krupskaja, NK., 1926. 'O rabote sredi zhenshhin: sb. st. s kratkoj biografiej N. K. Krupskoj (About work among women: Sat. Art. with a brief biography of N. K. Krupskaya)', Izd. 2–e dop. i ispr., M.; L.: *Partizdat*, 156 s.
25. 'Konstytucija Ukrain's'koi' Socijalistychnoi' Radjans'koi' Respubliki. (berezen' 1919 r.) (The Constitution of the Ukrainian Socialist Soviet Republic. (March 1919))', 1997, *Hrestomatija z istorii' derzhavy i prava Ukrainy: Navch. posib. dlja juryd. vyshhyh navch. zakladiv i fak. / V. D. Goncharenko, A. J. Rogozhyn, O. D. Svjatoc'kyj; za red. V. D. Goncharenka: u 2 t, T.2. Ljutyj 1917 r., 1996 r., K.: In Jure*, s.140–145.
26. Kohanova, OO., 2015. 'Suspil'no–polityчне stanovyshhe zhinok v Radjans'kij Ukraini (20–30–ti rr. XX st.) (The socio–political position of a woman in Soviet Ukraine (20–30th years of the XX century))': avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: spec. 07.00.01 – «Istorija Ukrainy», Harkiv, 21, [1] s. [online] Dostupno: <http://history.karazin.ua/themes/history/resources/351c6cfbed4afb33837b7b853ddefba.pdf>
27. Labor, OV. '«Zhinoche rozkripachennja» v radjans'kij Ukraini (1920–1930 rr.): osoblyvosti formuvannja dzherel («Female emancipation» in Soviet Ukraine (1920–1930): peculiarities of the formation of sources)', [online] Dostupno: http://history–power.com/images/vipuski/2013_28/iiv_2013_28_22.pdf

28. Labur, O., 2010. '«Nova zhinka»: unormovani obrazy zhinky–suspiľ'nyci i zhinky–trudivnyci v radjans'kij literaturi Ukraї'ny 1920–1930–h r. («The New Woman»: the normalized images of a woman–citizen and woman–worker in the Soviet literature of Ukraine in 1920–1930's.)', *Krajeznavstvo*, №3, s.205–213. [online] Dostupno: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/32062/29–Labur.pdf?sequence=1>
29. Lahach, TO., 2010. 'Derzhavna reglamentacija shljubno–simejnyh vidnosyn u Radjans'kij Ukraї'ni 1920–1930–h rokiv (State regulation of marriage and family relations in the Soviet Ukraine of the 1920–1930s)': avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: spec. 07.00.01 – «Istorija Ukraї'ny», Chernigiv, 19, [1] s.
30. 'Partijnaja jetika: (Dokumenty i materialy diskussii 20–h godov) (Party ethics: (Documents and materials of the discussion of the 20s))', 1989, Pod red. A. A. Gusejnova i dr., M.: *Politizdat*, 509 s.
31. 'Perepidgotovka vchytel'stva Ukraї'ny: Zbirnyk materijaliv (Retraining Ukrainian Teaching: Collection of Materials)', 1925, Za red. E. A. Ravycha–Shherba, H.: *DVU*, 266 s.
32. Petrenko, O. 'Vidobrazhennja problem gendernoi' osvity ta vyhovannja u radjans'kij pedagogichnij presii periodu NEPu (1921–1929 rr.) (Reflection of the problems of gender education and education in the Soviet pedagogical press of the period of the NEP (1921–1929))'. [online] Dostupno: <http://journals.uran.ua/index.php/2307–4833/article/viewFile/15111/12934>
33. Posvistak, OA., 2015. 'Vplyv revoljucijnyh podij 1917 roku na formuvannja teoretichnyh ujavlen' pro shljubno–simejni stosunky (Influence of the revolutionary events of 1917 on the formation of theoretical ideas about marriage and family relations)', *Visnyk Nacional'noi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukraї'ny. Ser. Psihologichni nauky*, Vyp.1. [online] Dostupno: file:///D:/Downloads/Vnadpn_2015_1_9.pdf
34. Pushkareva, NL., 2012. 'Gendernaja sistema Sovetskoj Rossii i sud'by rossijanok (The gender system of Soviet Russia and the fate of Russian women)', *Novoe literaturnoe obozrenie*, №117. [online] Dostupno: <http://magazines.russ.ru/nlo/2012/117/p5.html>
35. 'Radjans'ka zhinka: transformacii' gendernoi' identychnosti (Soviet woman: transformation of gender identity)'. [online] Dostupno: https://www.novadoba.org.ua/sites/default/files/files/razom_na_odnij_zemli/5.5.pdf, Nazva z ekranu.
36. Selishhev, A., 1928. 'Jazyk revoljucionnoj jepohi. Iz nabljudenij nad russkim jazykom poslednih let (1917–1926) (The language of the revolutionary era. From observations of the Russian language in recent years (1917–1926))', M.: *Rabotnik Prosveshhenija*, 248 s.
37. Skrypnyk, MO., 1927. 'Linii' osvitynoi' roboty v spravi buduvannja socializmu (Lines of educational work in the building of socialism)', H.: *Ukraї'ns'kyj robotnyk*, 35 s.
38. Figejredu, Vilma, 1992. 'Avtoritarizm i jeros: Puteshestvie v Sovetskij Sojuz (Authoritarianism and Eros: Journey to the Soviet Union)', Per. N. Konstantinovej, M.: *Don Kihot*, 112 s.
39. Choj, Chatter'je, 2015. 'Ideologija, gender i propaganda v Radjans'komu Sojuzi: istorichnyj ogljad (Ideology, Gender and Propaganda in the Soviet Union: A Historical Review)', Perekl. z angl. R. Dzijuba, *Genderni doslidzhennja, proekt «Donbas'ki studii» / Fond IZOLJaCIJa. Platforma kul'turnyh inicjatyv; Predstavnytvo Fondu imeni Genriha B'ollja, Kyi'v*, s.102–121. [online] Dostupno: https://ua.boell.org/sites/default/files/gender_publication_all.pdf
40. Shvedova, NA., 2014. 'Gendernaja politicheskaja kul'tura: novye tendencii (Gender Political Culture: New Trends)', *Rossija i Amerika v XXI veke. Jelektronnyj nauchnyj zhurnal*, №1. [online] Dostupno: <http://www.rusus.ru/?act=read&id=400>
41. Shostak, NV., 2010. 'Gender i jogo reprezentacija v kapitalistychnij i socialistychnij reklami (Gender and its representation in capitalist and socialist advertising)', Kyi'v, 89 s. [online] Dostupno: <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/834/Shostak.pdf?sequence=1>
42. Janovskaja, Je., 1923. 'Skazka, kak faktor klassovogo vospitanija (Fairy tale as a factor of class education)', *Put' prosveshhenija*, №4 (12), s.55–95.

* * *